

سبک زندگی اسلامی در همدلی و مواسات هنگام بروز بلا

حجت‌الاسلام و مسلمین رضا باقی‌زاده^۱

سهیلا احمدی، فاطمه شیخی، زهرا نوروستا^۲

مدرسه علمیه کریمه اهل بیت فاطمه معصومه (س) استان البرز - هشتگرد

چکیده

سبک زندگی اسلامی دارای موازین و قواعدی برای به‌ترشدن معیشت مسلمانان است. همدلی و مواسات از موازین تأثیرگذار در سبک زندگی اسلامی هنگام بروز بلا و مصیبت می‌باشد. این مقاله با بررسی موضوع «سبک زندگی اسلامی در همدلی و مواسات هنگام بروز بلا» سعی نمود وظایف و آثار مسائل مربوطه را به روش کتابخانه‌ای استخراج کرده و به صورت توصیفی-تحلیلی ارائه داد. حاصل آن که وظایف فرد مسلمان در خانواده با همدلی و مواسات از طریق درک متقابل اعضا خانواده و رعایت حقوق یکدیگر می‌باشد که استحکام بنیان خانواده را در پی دارد. انجام این وظایف در اجتماع طی ابعاد مذکور از طریق تعاون، کمک مومنانه است که گام مؤثری در راستای تحقق تمدن نوین اسلامی است. آثار این وظایف را از بعد فردی می‌توان در فزونی مال و محبوبیت در درگاه الهی دانست چنانچه انجام این وظایف می‌تواند در نشاط، استحکام و اقتدار جامعه نقش مؤثری داشته باشد.

کلمات کلیدی

سبک زندگی، همدلی، مواسات، بروز بلا، تعاون، وظیفه فرد مسلمان، آثار همدلی و مواسات

^۱. استاد حوزه و دانشگاه.

^۲. طلاب سطح ۲، مدرسه علمیه حضرت فاطمه معصومه (س)، zahranorosta@yahoo.com

مقدمه

اسلام برای مسلمین برنامه جامعی با تمام موازین و قواعد در نظر گرفته‌است. از این رو احادیث و روایات ائمه(ع) و آیات قرآن کریم، سبک زندگی اسلامی را در تمام حیطه‌های فردی و اجتماعی مسلمین به بهترین شیوه راهنمایی می‌کند. یکی از شیوه‌های موجود در این موضوع، همدلی و مواسات است که در زمان بروز بلا، اثرات زیادی در پیشرفت و عدم ضربه به قشر ضعیف جامعه دارد. در هنگام بروز بلا، افراد نیازمند همدلی و تعاون هستند تا با دستگیری یکدیگر به‌گونه‌ای مواسات در جامعه برقرار شده و سختی‌ها تسهیل یابد. از این رو شخص مسلمان به دستور دین گرانقدر اسلام به تعاون و مواسات سفارش شده تا با همدلی و مهربانی به برادران دینی خود، سختی‌های موجود در زمان بروز بلایای طبیعی و غیر طبیعی را با کمترین میزان برساند.

همدلی و مواسات دارای ابعاد مختلفی از جمله خانوادگی و اجتماعی است. یک فرد مسلمان باید تمام ابعاد را در نظر بگیرد و در زمینه تحقق آن بکوشد. شریعت اسلام، با ارائه آیات و روایات بسیار، راهنمای خوبی برای رسیدن به اوج تعاون، همدلی و مواسات است. از این رو مسلمانان باید در بُعد خانوادگی، میان اعضاء اعم از والدین، همسر و فرزندان، مواسات و همدلی را برقرار کنند تا بلا و سختی‌های موجود هموار شود. در بُعد اجتماعی نیز بسیاری افراد از جمله همسایه و دوست، مورد سفارش دین مبین اسلام هستند؛ که در هنگام بروز مصائب، دستگیر آنان باشیم و زمینه بروز مواسات را برای آنان فراهم کنیم.

ضرورت طرح این مباحث از این رو می‌باشد که با تحقق مواسات و همدلی در هنگام بروز بلا و مصائب، می‌توان بسیاری از سختی‌های موجود در آن زمان را آسان ساخت و در درجه بالاتر اینکه یک مسلمان واقعی با وظایف مهم خود به عنوان واقف به شریعت اسلامی، آشنا خواهد شد. همچنین در این مقاله هدف تبیین نظرات اسلامی در راستای مواسات و همدلی می‌باشد تا مسلمین در هنگام بروز بلا در تمام ابعاد، به وظایف خود آشنا بوده و در راستای اعتلای شریعت اسلام بکوشند.

اهمیت مسئله یادشده در مقالات و کتب متعددی منعکس شده‌است. از جمله آقای حسین فرخی دست به قلم شده‌اند و مقاله‌ای در موضوع «راهکارهای اجرایی ایجاد همدلی در خانواده

از منظر قرآن و معصومین» نگاشته‌اند که در آن، راهکارهای عملی همدلی در خانواده اسلامی را مورد بررسی قرار داده‌اند. همچنین خانم سمین تاج‌دهقانی در مقاله خود در موضوع «همدلی چیست و چگونه می‌توان مهارت همدلی را افزایش داد» از نظر روانشناسی مسائل مربوط به همدلی را مورد بررسی قرار داده‌اند. اما هیچکدام از مقالات و کتب در این میان، مطالب جامعی در این موضوع نداشته و هر کدام از متون، تنها به ذکر قسمت کوچکی از این مسئله مهم پرداخته‌است. در این مقاله به تمام ابعاد خانوادگی و اجتماعی مواسات و همدلی و همچنین آثار آن پرداخته خواهد شد.

الف. مفهوم شناسی

مفهوم واژگان کلیدی این مقاله به شرح زیر است:

۱. سبک زندگی

واژه سنت و یا سبک زندگی، ابتدا توسط مسلمانان و از روش زندگی پیامبر گرامی اسلام(ص) گرفته شده‌بود و بعدها توسط آلفرد آدلر، در غرب بازایی شد و نسبت به عملکردهای اجتماعی، تعریف متفاوتی پیدا کرد.^۱

سبک زندگی کلمه‌ای مرکب از دو واژه سبک و زندگی می‌باشد. واژه نخست به معنای شیوه و روشی خاص است که شخص ادراک و احساس خود را بیان می‌کند.^۲ زندگی نیز در این ترکیب، واژه دوم است، به معنای زنده بودن، حیات و زیست آمده‌است.^۳ اما معنای مجموع این واژه‌ها که ترکیب سبک زندگی را به وجود می‌آورد، در لغت‌نامه‌ها دو معنا وجود دارد که اولین آن به معنای روش زندگی فرد، گروه یا فرهنگ است و دومین آن، روش خاصی از زندگی یک شخص یا گروه می‌باشد.^۴ البته هردو این معانی دراصل گرایش‌ها و ارزش‌های فرد یا گروه را منعکس می‌کند که مطابق آن رفتارهای خاصی را در روند زندگی خودشان بروز می‌دهند.

^۱ .مهدوی کنی، مفهوم سبک زندگی و گستره آن در علوم اجتماعی، ص ۲۰۱.

^۲ . معین، فرهنگ فارسی معین، ص ۶۲۶.

^۳ .همان، ۶۰۴.

^۴ . مهدوی کنی، مفهوم سبک زندگی و گستره آن در علوم اجتماعی، ص ۲۰۰.

۲. بلا

بلا از کلمات مرسومی است که افراد آن را در زمان بروز مصیبت به کار می‌برند. در فرهنگ فارسی معین به معنای آزمایش، سختی و گرفتاری، مصیبت، آفت و بدبختی‌ای که بدون انتظار و بی‌سبب بر کسی وارد می‌آید، آمده‌است.^۱ کلمه «ابتلاء» مصدر ثلاثی مزید از باب افتعال می‌باشد که از ریشه «بلاء» گرفته شده‌است و به معنای دچار شدن و در بلا افتادن است. همچنین ابتلاء را در معنای مورد آزمایش قرار دادن، امتحان کردن و مصیبت نیز دانسته‌اند. در بسیاری از موارد، بلا در این معنا به کار می‌رود.^۲ این کلمه و مشتقات آن در قرآن کریم ۳۷ بار و در ضمن ۳۴ آیه به کار رفته‌است.^۳

یکی از مهم‌ترین مقوله‌های قرآنی بحث ابتلاء و آزمایش است که اطلاع از معنا و فلسفه آن تأثیر قابل توجهی در سعادت بشر دارد. بلا و آزمایش یک سنت الهی است و تأثیر زیادی در کیفر و پاداش و سعادت افراد جامعه ایفا می‌کند. پرداختن به مفهوم آن از دیدگاه اسلام و معصومین، بسیاری از سؤالات را در این زمینه پاسخ می‌دهد. با دقت در آیات قرآن کریم، واژه‌هایی که معادل امتحان و آزمایش می‌باشد، عبارتند از بلاء، فتنه و امتحان، که بیشتر فتنه و مشتقات آن و کمتر کلمه امتحان مورد استفاده قرار گرفته‌است.^۴

بلا در قرآن نیز مورد استعمال قرار گرفته و در کتاب آسمانی به سه معنا آمده‌است. ابتدا به معنای آزمایش و امتحان، مورد استفاده است که در سوره صافات می‌خوانیم: «إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ»؛ «به یقین این همان امتحان آشکار است.»^۵ دومین معنای آن آزمایش می‌باشد که نمونه آن در سوره بقره آمده‌است: «وَفِي ذَٰلِكُمْ بَلَاءٌ لِّكُمْ فِي رُبُّكُمْ عَظِيمٌ»؛ «آزمایش بزرگی از جانب پروردگارتان»^۶ در مورد معنای دوم که این آیه ذکر شد در اول آیه از نعمات و برکات

۱. معین، فرهنگ فارسی معین، ص ۲۵۵.

۲. همان، ص ۹۳.

۳. موسوی نسب، ابتلاء و آزمایش انسان در قرآن، ص ۱۵.

۴. پاکزاد، ابتلاء و آزمایش در قرآن، ص ۴.

۵. صافات (۵۶) آیه ۱۰۶.

۶. بقره (۸۷) آیه ۴۹.

الهی یاد شده بود و در ادامه آن را آزمایشی برای قوم بنی اسرائیل دانسته است. معنای سوم نیز محنت است که خداوند در سوره اعراف می‌فرماید: «وَبَلَوْنَاهُم بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ»؛ «و آن‌ها را با نیکی‌ها و بدی‌ها آزمودیم».^۱

گروهی از اندیشمندان کلمه بلاء را از ریشه «بلی» معرفی کرده‌اند و معنایش را کهنه می‌دانند^۲ و این مطلب مغایرتی را نسبت به معانی گذشته پدید می‌آورد. پس با توجه به نظرات فوق، در معنای اصلی واژه بلاء، اختلاف وجود دارد و با دو معنای امتحان و کهنه، روبرو هستیم. البته می‌توان هر دو معنا را در یک راستا قرارداد و اشکالات مغایرت این دو را رفع کرد. می‌توان گفت که بلاء به معنای آزمایش و امتحان به صورتی انسان را به سختی و ناراحتی می‌کشاند و در این راه شخص با تحمل درد و ناراحتی، جسم و روحش فرسوده و کهنه خواهد شد.

امتحان نیز از دیگر معانی یادشده برای بلاء می‌باشد که تنها دو مرتبه در قرآن آمده و در دو واژه «امْتَحَنَ» و «فَامْتَحُوهُمْ» استعمال شده است. «امْتَحَنَ» از ماده «امْتَحَان» و در اصل به معنای گرفتن ناخالصی طلا از راه ذوب کردن آن است. در آیه ۳ حجرات نیز به معنای خلوص نیت و خالص کردن قلب برای پذیرش تقوا می‌باشد و این کلمه در معنای به‌کار گرفته شده در آیه کاملاً مطابقت دارد.

معمولاً مردم بلاء را قبیح می‌شمارند و مبتلا شدن به آن را کاملاً سخت و دردآور می‌پندارند. اما باید دانست که اگر عاقلانه به آن بنگریم و معنای امتحان را در نظر داشته باشیم، متوجه خواهیم شد که اسلام دیدگاهی متفاوت درمورد آن دارد و در بسیاری از موارد آن را به معنای کرامت انسان و نه خواری و ذلت می‌داند. برای مثال در قرآن کریم در این باره آمده است: «فَأَمَّا الْإِنْسَانُ إِذَا مَابَتْلَاهُ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِي وَ أَمَّا إِذَا مَابَتْلَاهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَهَانَنِي»؛ «و اما انسان هنگامی که پروردگارش او را بیازماید و عزیزش داشته و نعمت فراوان به او دهد، می‌گوید پروردگرم مرا گرامی داشته است و اما چون وی را بیازماید و روزی‌اش را بر او تنگ گرداند، گوید پروردگرم مرا خوار کرده است».^۳ این آیه نشانگر نوع تفکر اکثریت مردم

۱. پاکزاد، ابتلا و آزمایش در قرآن، ص ۲.

۲. قریشی، قاموس قرآن، ص ۲۹۱.

۳. فجر (۱۰) آیه ۱۵ و ۱۶.

اساساً در جامعه اسلامی همه مردم مسئول یکدیگرند و این مسئولیت در تمامی زمینه‌هاست. از جمله آثار همدلی و مواسات در خانواده و اجتماع هنگام بروز بلا رواج علم و دانش، ارتقای فرهنگ عمومی تحکیم برادری، اخوت، دوستی و... اگر این جامعه دچار بلایی بشود که هم‌اکنون جامعه ما با بروز ویروس کرونا به آن گرفتار شده است. همه ما مسئولیم که با به-کاربردن قانون مواسات و همدلی نظام طبقاتی را از بین ببریم. چرا که در نظام اسلامی هر فرد با بخشیدن مال خود و تقسیم کردن آن به مردمی که دچار این بیماری منحوس شده‌اند، با انفاق مال و ثروت خود به لطافت روحی و تزکیه درونی دست می‌یابد. البته همدلی در کمک به هم‌نوع از راهبرهای اسلام در مقابله با بلایا است. هنگامی که مسلمانان دچار مصیبت و بلایی می‌شوند، لزوماً این مصیبت و بلا در جهت مجازات و تنبیه آنان صورت نگرفته است. چرا که گاهی اوقات خداوند متعال مسلمانی را به مریضی و مصیبت مبتلا می‌سازد تا این امر سبب آمرزش گناهان و ارتقاء معنوی او گردد.

نتیجه

فرد مسلمان در هنگام بروز بلا دارای وظایفی است. این وظایف در ابعاد خانوادگی و اجتماعی مورد سفارش اسلام بوده و با رعایت آن آثار مهمی همچون نشاط را بر خانواده و جامعه خواهدداشت. بنابراین مواسات از جمله حقوق و وظایفی است که در راستای سبک زندگی اسلامی و اقتصاد مقاومتی و تمدن سازی دینی و فقرزدایی در اجتماع می‌باشد که شریعت اسلام و روایات معصومین(ع) بسیاری به آن سفارش کرده‌اند.

طبق نوشته حاضر آشکار شد که آثار بسیاری برای همدلی و مواسات وجود دارد. این آثار در نتایج مثبتی همچون برکات مادی و معنوی در فرد، خانواده و اجتماع را حاصل می‌کند و در عملکرد افراد در ابعاد مذکور، باعث نوعی اقتدار خواهدشد و استحکام پیوندهای اجتماعی را موجب می‌شود.

منابع

- قرآن کریم، ترجمه: ناصر مکارم شیرازی.
- نهج البلاغه، ترجمه: محمد دشتی.

منابع عربی

۱. ابن کثیر، السیره النبویه، بیروت: دارالمعرفه، چاپ اول، ۱۳۹۶ هـ.ق.
۲. ابن مسکویه، احمد بن محمد، ترجمه: نصرت بیگم امین، تهران: ۱۳۶۹ هـ.ش.
۳. بروجرودی طباطبائی، حسین، مجمع الاحادیث، تهران: مطبعه المساحه، چاپ اول، ۱۳۸۰ هـ.ش.
۴. البغدادی، عبدالله بن محمد بن عبید، دمشق: دار ابن القیم، چاپ اول، ۱۴۰۸ هـ.ق.
۵. بلادی، عاتق بن غیث، معجم معالم الحجاز، بیروت: موسسه الریان، ۱۴۳۱ هـ.ق.
۶. بن عماد، اسماعیل، المحيط فی الغه، بیروت: عالم الکتب، چاپ سوم، ۱۳۷۳ هـ.ش.
۷. بی‌نا، مجمع الزوائد و منبع الفوائد، بیروت: دار الکتب العلمیه، ۱۴۰۸ هـ.ق.
۸. الحرانی، ابن شعبه، تحف العقول، قم: موسسه نشر اسلامی، چاپ دوم، ۱۳۶۳ هـ.ش.
۹. حرعاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعہ الی تحصیل مسائل الشریعہ، قم: موسسه آل البيت علیهم السلام لإحياء التراث، بی‌تا.
۱۰. حرعاملی، محمد بن یعقوب، الکافی، بی‌جا: کتاب فروشی اسلامیة، هشتم، ۱۳۹۱ هـ.ش.
۱۱. -----، محمد بن حسن، التوحید، محقق: السید هاشم الحسینی اطهرانی، بی‌جا: جماعه المدرسین فی الحوزه العلمیه، بی‌تا.
۱۲. سیوطی، جلال‌الدین، تاریخ الخلفاء، قم: الحوراء، چاپ اول، ۱۳۸۲ هـ.ش.
۱۳. شریف‌الرضی، محمد بن حسین، ترجمه و شرح نهج البلاغه، مترجم و محقق: فیض الاسلام، تهران: موسسه چاپ و نشر تألیفات فیض الاسلام، چاپ پنجم، ۱۳۷۹ هـ.ش.

۱۴. شیخ صدوق ، من لایحضره الفقیه، ترجمه: علی اکبر غفاری، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، ۱۴۰۴ هـ.ق.
۱۵. -----، الخصال، ترجمه: یعقوب جعفری، تهران: اندیشه هادی، چاپ دوم، ۱۳۸۵ هـ.ش.
۱۶. -----، ابن بابویه محمد بن علی، ثواب الأعمال و عقاب الأعمال، بی‌جا: دارالشریف الرضی للنشر، چاپ دوم، ۱۴۰۶ هـ.ق.
۱۷. طباطبایی، محمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن، بی‌جا: منشورات اسماعیلیان، بی‌تا.
۱۸. طبرسی، ترجمه مجمع البیان فی تفسیر القرآن، تألیف: محمد بیستونی، مشهد: آستان قدس رضوی، بی‌تا.
۱۹. الطبرسی، رضی الدین، مکارم الاخلاق، بیروت: موسسه الاعلمی للمطبوعات، ۱۹۷۲ م.
۲۰. -----، علی بن حسن، مشکاة الانوار فی غرر الاخبار، دار الثقلین، قم: ۱۳۷۹ هـ.ش.
۲۱. فیروزآبادی، محمد بن یعقوب، القاموس المحیط، بیروت: دارالکتب العلمیه، چاپ اول، ۱۳۷۴ هـ.ش.
۲۲. فیض کاشانی، محمد محسن بن شاه مرتضی، الوافی، اصفهان: کتابخانه امام امیرالمومنین علیه السلام، ۱۴۰۶ هـ.ق.
۲۳. قمی، محمد بن علی بن بابویه، من لایحضره الفقیه، قم: انتشارات وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ دوم، ۱۴۱۳ هـ.ق.
۲۴. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، قم: موسسه علمی و فرهنگی دارالحديث، چاپ اول، ۱۳۸۷ هـ.ش.
۲۵. -----، محمد بن یعقوب، فروع کافی، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۵ هـ.ش.
۲۶. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، بحار الانوار، بی‌جا: موسسه الوفاء، چاپ دوم، ۱۴۰۳ هـ.ق.
۲۷. -----، محمد باقر بن محمد تقی، بحار الانوار، بیروت: انتشار الوفاء، چاپ اول، ۱۴۰۳ هـ.ق.
۲۸. محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، بی‌جا: دار الحديث، چاپ اول، ۱۳۸۴ هـ.ش.

۲۹. معطوف، لويس، فرهنگ المنجد عربى به فارسى، ترجمه: محمد بندر ريگى، تهران: انتشارات اسلامى، ج ۱، چاپ دوم، ۱۳۸۷ هـ.ش.
۳۰. النصار، حسين بن عبد السيد، الشفاء فى نظم حديث كساء، كربلا: العتبه الحسينيه المقدسه، چاپ اول، ۱۴۳۴ هـ.ش.
۳۱. نورى، ميرزا حسين، مستدرک الوسائل مستنبط المسائل، قم: موسسه البيت لاهياء التراث، چاپ اول، ۱۴۰۸ هـ.ق.
۳۲. هندی، متقى، كنزالعمال، بكرى حيانى و صفوة السقا، بی جا: موسسه الرساله، چاپ پنجم، ۱۴۰۱ هـ.ق.

منابع فارسى

۱. امامى، عبدالنبى، فرهنگ قرآن و اخلاق حميده، قم: مطبوعات دينى، ج ۳، ۱۳۸۹ هـ.ش.
۲. انصاريان، حسين، معاشرت، قم: دار العرفان، ۱۳۸۸ هـ.ش.
۳. پاکزاد، عبدالعلى، «ابتلا و آزمایش در قرآن»، ویژه نامه قرآن و مهندسى فرهنگى، ش ۵۵ و ۵۴، ۱۳۸۹ هـ.ش.
۴. تاج دهقانى، سمین، «همدلى چیست و چگونه مى توان مهارت همدلى را افزايش داد»، شیراز: دانشگاه علوم پزشکى و خدمات بهداشتى درمانى، ۱۳۹۹ هـ.ش.
۵. جعفر بن محمد (ع) امام ششم، توحيد مفضل و اخلاق، تهران: حجر، ۱۳۶۱ هـ.ش.
۶. ديلمى، احمد، اخلاق اسلامى، قم: دفتر نشر معارف، ۱۳۸۰ هـ.ش.
۷. شادمانى، سارا، «نقش زنان در اصلاح الگوى مصرف و اقتصاد مقاومتى»، موسسه مديران ايده پرداز كارين، ش ۴، ۱۳۹۵ هـ.ش.
۸. فرخى، حسين، « راهكارهاى اجرايى ايجاد همدلى در خانواده از منظر قران و معصومين»، انجمن روانشناسى ايران، ش ۱، ۱۳۹۶ هـ.ش.
۹. قريشى، على اكبر، قاموس قرآن، قم: دارالكتب الاسلاميه، چاپ ششم، ۱۳۷۱ هـ.ش.
۱۰. محقق داماد، مصطفى، فراهادى، مرتضى، بی جا: مركز دائرة المعارف بزرگ اسلامى، ۱۳۹۸ هـ.ش.

۱۱. مطهری، مرتضی، مجموعه آثار، قم: انتشارات صدرا، چاپ دوم، ج ۲، بی تا.
۱۲. معین، محمد، فرهنگ فارسی معین یک جلدی، تهران: معین، چاپ یازدهم، ۱۳۸۶ هـ.ش.
۱۳. مکارم شیرازی، ناصر، پنجاه درس اصول عقاید برای نوجوانان، قم: نسل جوان، چاپ اول، ج ۱۸، ۱۳۸۶ هـ.ش.
۱۴. موسوی نسب، جعفر، ابتلا و آزمایش انسان در قرآن، بی جا: ارزشمند، چاپ اول، ۱۳۸۵ هـ.ش.
۱۵. <https://www.isna.ir/news/99021813247> بررسی نقش و ابعاد-
تأثیرگذاری زنان در اقتصاد مقاومتی
۱۶. <https://www.irna.ir/news/84113059> بانو دباغ‌یر صلابت در راه حفظ-
آرمان‌های انقلاب
۱۷. <https://sahebnews.ir/511574> خنده‌دار است که برخی فکر-
می‌کنند آمریک. <https://www.javanonline.ir/fa/news/942994> زندگی-مرضیه هاشمی-
۱۸. <https://farsi.khamenei.ir/others-note?id=45351> به روایت خودش
۱۹. <https://farsi.khamenei.ir/others-note?id=45351>